OIKEUSMINISTERIÖ
JUSTITIEMINISTERIET

Oikeusministeriö
Kriminaalipolitiikka- ja rikosoikeusosasto
Osastopäällikkö Ari-Pekka Koivisto

25.4.2022

Eduskunnan lakivaliokunnalle

# Ajankohtaisselonteko turvallisuusympäristön muutoksesta (VNS 1/2022 vp)

Oikeusministeriö toteaa ajankohtaisselonteosta turvallisuusympäristön muutoksesta oikeusministeriön hallinnonalan ja lakivaliokunnan toimialan näkökulmasta kunnioittavasti seuraavaa:

**Sotarikosten tutkinta ja vastuuseen saattaminen**

Suomessa ei ole käynnistetty esitutkintoja Ukrainan alueella tehdyiksi epäillyistä sotarikoksista tai rikoksista ihmisyyttä vastaan (jäljempänä sotarikos). Ulkomailla tehdyn sotarikoksen esitutkinnan aloittaminen edellyttää valtakunnansyyttäjän syytemääräystä sekä syyttäjän päätöstä aloittaa esitutkinta (rikoslaki 1 luku 12 § ja esitutkintalaki 3 luku 8 §). Poliisi voi kuitenkin asian alustavaksi selvittämiseksi kerätä ja tallentaa tarvittavia tietoja. Poliisihallitus on 14.4.2022 antanut poliisiyksiköille ohjaavan kirjeen otsikolla: Järjestelyt Ukrainassa tapahtuneiden epäiltyjen sotarikosten osalta. Alustavat tutkintatoimenpiteet sisältävät muun muassa poliisin luokse saapuneen henkilön puhuttamisen ja mahdollisen todistusaineiston selvittämisen.

Varsinaisen esitutkinnan aloittaminen edellyttää myös sitä, että esitutkinnan toimittaminen Suomessa on tutkinnallisista syistä ja rikosvastuun toteutumisen kannalta tarkoituksenmukaista ottaen huomioon myös epäiltyjen rikoksen tekijöiden saavutettavuus rikosprosessiin. Pääsääntöisesti Keskusrikospoliisi vastaa sotarikosasian esitutkinnan toimittamisesta.

Suomi varautuu myös siihen, että muualla avattuihin sotarikostutkintoihin liittyen voi tulla oikeus- tai virka-apupyyntöjä. Suomi osallistuu yhteistyöhön voimassaolevien kansainvälisten sopimusten ja lainsäädännön mukaisesti. Lisäksi tämänhetkisten tietojen mukaan komissio on ehdottamassa kiireellisesti käsiteltäviä

muutoksia tehtäväksi Eurojust-asetukseen (EU 2018/1727). Kyse olisi muutamasta kohdennetusta muutoksesta, joilla parannettaisiin Eurojustin mahdollisuuksia avustaa EU:n jäsenvaltioissa ja kansainvälisessä rikostuomioistuimessa meneillään olevia menettelyitä koskien Ukrainan alueella tehdyiksi epäiltyjä sotarikoksia.

Oikeusministeriö arvioi tarvittaessa lainsäädännön kehittämistarvetta ottaen huomioon Ukrainan sodan kaltaiset tilanteet, joissa Suomeen saapuvia ja ilmeisiä rikoksia havainneita tai kokeneita ulkomaalaisia voitaisiin poliisin toimesta kuulla ja ottaa heiltä vastaan todistusaineistoa vastaisen rikosprosessin varalle.

**Hallinnonalan kyberturvallisuustilanne**

Oikeusministeriö pitää todennäköisenä, että muuttuneessa turvallisuustilanteessa Venäjän vaikuttamisyritykset voivat näkyä myös oikeusministeriön hallinnonalalla. Oikeusministeriö on priorisoinut hallinnonalan tieto- ja kyberturvallisuuden kehityssuunnitelmia sekä varautumistoimia yhteistyössä Oikeusrekisterikeskuksen kanssa. Vaalien järjestämisessä varaudutaan kyber- ja informaatiovaikuttamisyrityksiin sekä huomioidaan muuttunut turvallisuustilanne myös pidemmällä aikavälillä vaalitietojärjestelmän uudistamisessa sekä siihen liittyvän toiminnan ja yhteistyön kehittämisessä. Oikeusministeriön hallinnonalan tietojärjestelmiin voi kohdistua suoria tai heijastusvaikutuksia esim. mahdollisten palvelunestohyökkäyksien tai muiden kyberoperaatioiden seurauksena (heijastusvaikutuksia voisi tulla kyseeseen valtionhallinnon yhteisistä järjestelmistä, alustoista ja verkoista sekä globaalin internet-verkon häiriötilanteista).

**Valmiuslaki**

Selonteossa sivulla 31 todetun mukaisesti oikeusministeriössä valmistellaan kiireellisesti hallituksen esitystä valmiuslain tarkistamisesta. Tarkoitus on sisällyttää valmiuslakiin hybridiuhat huomioon ottava uusi poikkeusolomääritelmä ja säätää niistä lisätoimivaltuuksista, jotka kyseisenlaisessa tilanteessa olisivat viranomaisten käytössä. Esitys on valmisteltu yhteistyössä muiden ministeriöiden kanssa, mutta asian kiireellisyydestä johtuen sitä ei ehdittäne laittaa lausuntokierrokselle. Esitys on tarkoitus antaa eduskunnalle mahdollisimman pian, mahdollisesti jo kuluvalla viikolla (vko 17). Oikeusministeriön johdolla on lisäksi alkamassa valmiuslain kokonaisuudistus, jonka yhteydessä lain ajantasaisuutta, kattavuutta ja toimivuutta tullaan arvioimaan laajemmin.

**Poikkeukselliset olot synnyttävät poikkeuksellisten olojen rikollisuutta**

Selonteon kohdassa 3.3 Vaikutukset sisäiseen turvallisuuteen todetaan, että sodat aiheuttavat myös sisäisen turvallisuuden uhkia. Tätä toteamusta voisi laajentaa siten, että kaikki poikkeukselliset olot; erityisesti poikkeusolot synnyttävät näille oloille tyypillistä rikollisuutta. Selonteossa on Ukrainan sotaan perustuen mainittu seurauksina sotatarvikkeiden laiton kauppa ja ampuma-aserikokset, viharikosten kasvu, ihmiskauppa sekä järjestyneiden rikollisryhmien toiminta. Mikäli muuttuneessa turvallisuustilanteessa

Venäjän vaikuttamisyritykset kohdentuvat myös Suomeen, on todennäköistä, että tämän kaltaista poikkeuksellista toimintaa voidaan arvioida myös rikosoikeudellisesti mm. kyberrikoksina: tietoverkoissa tapahtuvia ja niitä hyödyntäviä rikoksia. Erityisesti pandemia-aika on osoittanut, että oikeushallinnon viranomaisilla on hyvä kriisinkestävyys ja uusia työtapoja, kuten esimerkiksi digitalisaation mahdollistamat etäkäsittelyt, voidaan ottaa nopeasti käyttöön. Toisaalta ne ovat alttiita kyberhyökkäyksille. Lisäksi pandemia-aikana oikeusministeriö on nopeassakin aikataulussa pystynyt valmistelemaan uusien olojen vaatimaa lainsäädäntöä. Poikkeuksellisten olojen rikollisuus edellyttää rikostorjuntaketjun viranomaisten yhteistyön tehostamista sekä osaltaan viranomaisten työn painopisteen siirtämistä uusiin juttutyyppeihin. Tämä puolestaan merkitsee lisääntyviä viiveitä normaaliaikojen rikosasioiden hoidossa ja jutturuuhkaa.

**Vaikutukset valtionhallintoon, kuntiin ja hyvinvointialueisiin** - Ukrainasta pakenevien vastaanotto, ihmiskauppa

Selonteon mukaan sodan alkuvaiheessa useilla pakenevista ihmisistä on ollut perhe- tai muita siteitä jäsenmaissa, eikä siten välitöntä tarvetta turvautua viranomaispalveluihin. Tukitarpeet tulevat kuitenkin jatkuvasti lisääntymään ja yhä useammat ovat haavoittuvassa asemassa. Selonteossa nostetaan esiin tarve huolehtia erityisesti lapsen oikeuksien toteutumisesta.

Oikeusministeriön näkökulmasta muun muassa oikeusturvapalveluiden kysyntä lisääntyy jatkossa Suomeen saapuneiden ukrainalaisten keskuudessa, esimerkiksi tarve saada oikeusapua.

Keskeistä on huolehtia erityisesti yksin saapuvien lasten oikeuksista. Ukrainan viranomaiset ovat muun muassa esittäneet huoltaan, ettei tällaisia lapsia adoptoitaisi kohdemaissa. Oikeusministeriö pitää erittäin hyvänä, että sekä kansainväliset järjestöt että EU ovat antaneet suosituksia koskien kansainvälistä adoptiota ja muita lasten suojelemiseksi tarkoitettuja toimia. Haagin kansainvälisen yksityisoikeuden konferenssin (HCCH) suosituksen mukaan Ukrainasta ei toteuteta adoptioita kansainvälisen adoption kautta. Sotaa ei tule käyttää perusteluna edistää tai käynnistää adoptioita Ukrainasta, koska riskinä on, että vanhemmistaan eroon joutuneita lapsia arvioidaan adoptioon vapaiksi perusteettomasti, adoptioprosessin työvaiheita kierretään tai nopeutetaan ja lapsen oikeuksia adoptioprosesseissa ei pystytä valvomaan. Suomen Adoptiolautakunta on suosittanut, että Suomi HCCH:n adoptiosopimuksen jäsenvaltiona noudattaa tätä suositusta. Euroopan komissio on 10-kohtaisessa toimintasuunnitelmassa pitänyt tärkeänä luoda yhteiset käytännöt ilman huoltajia saapuvien lasten rekisteröimiseksi, majoittamiseksi ja suojelemiseksi joutumiselta ihmiskaupan uhreiksi. EU:n jäsenmaat vaihtavat tietoja järjestelmistään mm. Euroopan oikeudellisessa verkostossa (EJN). Euroopan lapsiasiavaltuutettujen verkosto (ENOC) yhdessä EP:n varapuhemiehen ja lapsen oikeuksien koordinaattorin kanssa ovat vedonneet komissioon ja jäsenmaihin lasten ja erityisesti ilman huoltajia saapuvien lasten suojelemisen tehokkaaksi järjestämiseksi. Yksin pakenevien lasten suojelemiseksi on tehtävä yhteistyötä Ukrainan viranomaisten sekä kansainvälisten järjestöjen kanssa. Suomen lapsiasiavaltuutettu on allekirjoittanut tämän vaatimuksen ja lähettänyt sen kansanedustajille, ministereille, Rajavartiolaitokselle, Maahanmuuttovirastolle ja kunnille.

Ukrainasta sotaa pakenevat siviilit, erityisesti naiset ja lapset, ovat haavoittuvassa asemassa ja alttiita ihmiskaupalle sekä työperäiselle ja seksuaaliselle hyväksikäytölle. Ihmiskaupan ja hyväksikäytön riskit kasvavat merkittävästi sodan jatkuessa, ja Ukrainan pakolaiset ovat alttiita hyväksikäytölle todennäköisesti vielä pitkään. Sotaa paenneet etsivät toimeentuloa ja elämisen edellytyksiä, ja hädänalaisuuden jatkuessa ja vaihtoehtojen puuttuessa hyväksikäytön riskit entisestään kasvavat. Koko kansainvälinen yhteisö on tilanteesta huolissaan, ja esimerkiksi Euroopan komissio on valmistelemassa erityistä strategiaa ihmiskauppaa vastaan tässä tilanteessa. Myös Suomessa viranomaiset arvioivat ihmiskaupan riskien kasvaneen, ja huolta lisää se, että Ukraina on jo ennestään ihmiskaupan lähtö-, kohde- ja kauttakulkumaa.

Hallituksen työn ansiosta ihmiskaupan vastainen työ Suomessa on kehittynyt ja työn merkitys on sodan johdosta sisäisen turvallisuuden, laillisten työmarkkinoiden, yritysten reilun kilpailun ja ihmisten vapauden turvaamiseksi entisestään korostunut. Ihmiskaupan vastaisella työllä on esisijaisesti pyrittävä estämään ihmiskaupan ja hyväksikäytön riskien toteutuminen, toisaalta varmistettava ihmiskaupparikosepäilyjen tehokas tutkinta, rikosprosessi ja rikosten uhrien apu. Erityisen keskeiset viranomaiset tässä ovat poliisi ja työsuojeluviranomaiset. Toisaalta on pyrittävä vähentämään sotaa paenneiden ihmisten haavoittuvuutta turvaamalla peruspalvelujärjestelmän toimivuus, ml. lasten pääsy varhaiskasvatuksen ja opetuksen piiriin, sekä varmistamalla riittävät kotoutumistoimet, ml. kielikoulutus. Perustietojen saaminen yhteiskunnasta, työelämän pelisäännöistä ja avunsaantikanavista sekä mahdollisuudet riittävän toimeentulon hankkimiseen on tärkeää haavoittuvuuden vähentämiseksi. On pyrittävä estämään ennalta se, että sotaa Suomeen paenneet jäisivät yhteiskunnan ulkopuolelle tai eläisivät siitä irrallaan alttiina eri tyyppiselle hyväksikäytölle.

**Muuta**

Oikeusministeriön hallinnonalalla Ukrainan tilanteen vaikutukset talouteen on ennakoitavissa olevilta osin huomioitu tuoreimmassa julkisen talouden suunnitelmassa vuosille 2022-2023. Venäjän Ukrainaan kohdistavan hyökkäyksen vuoksi Ukrainasta pakenee paljon väestöä ja heille tarjotaan tilapäistä suojelua säännösten mahdollistamissa tilanteissa. Oikeusministeriön hallinnonalan osalta mahdolliset maahanmuuton lisämenot tuomioistuimissa ja oikeusavussa on käsitelty osana julkisen talouden suunnitelmaa. Määrärahatarkastelun pohjana ovat olleet maahanmuuton olettamat, jotka kattavat maahanmuuton kokonaistarvearviot. Sotatilanne ja mahdollinen hybridivaikuttaminen vaikuttavat maahanmuuton menoihin, joihin liittyy paljon epävarmuutta. Julkisen talouden suunnitelma kattaa myös määrärahalisäyksiä kyberturvallisuuden parantamiseksi pääluokassa 25. Sodan vaikutuksia talouteen kuten hintojen nousuun ja inflaatiokehitykseen seurataan tarkoin.

Oikeusministeriön koordinoimaan hyvien väestösuhteiden toimintaohjelmaan linkittyviä teemoja ovat yhteiskunnan eriarvoistavien rakenteiden purkaminen, suomalaisen työelämän syrjimättömyyden edistämien, viranomaisten yhdenvertaisuusosaamisen sekä tietoisuuden ja tiedonkeruun lisääminen rasismista ja sen eri muodoista. Venäjänkielisiä ja muita vähemmistöjä on ohjattava raportoimaan kohtaamastaan syrjinnästä, vihapuheesta tai rikoksista viranomaisille Suomessa.

Suomessa asuvien henkilöiden, mukaan lukien venäjänkielisen vähemmistön, kiinnittymistä suomalaiseen yhteiskuntaan ja luottamusta demokratiaan pyritään tukemaan oikeusministeriön koordinoimassa Demokratiaohjelma 2025:ssa. Viranomaisilla on keskeinen rooli luottamuksen tai epäluottamuksen rakentamisessa arkisten kohtaamisten, palvelutilanteiden ja vuorovaikutuksen kautta. Selko- ja monikielisellä viranomaisviestinnällä sekä selkouutisilla turvataan vähemmistöjen tiedonsaanti. Maahan muuttaneiden suomalaisten tavoittamisessa maahanmuuttajajärjestöt ovat keskeinen tiedonvälityksen kanava.